

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT: XIX

MART 2003

SAYI: 55

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TAPU TESCİL ANDLAŞMASI: LOZAN

Prof. Dr. Sadık TURAL*

ÖZET

XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde kurumlaşmış devlet emperyalizminin temsilcisi olan İngiltere, Fransa ve İtalya Anadolu Türklüğünü parçalamak, bağımsızlığını elinden almak ve uydu devletçikler ile yapay bir siyasi coğrafya oluşturmak için harekete geçmişler ve 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmişlerdi.

Tarihin ruhunu, atalarının ruhunu ve toprağın ruhunu kendi ruhlarında duyan, bu duyarlılığın yüklediği sorumluluğa sahip çıkan Mustafa Kemal ve arkadaşları, emperyalizme karşı 19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlattıkları ve 9 Eylül 1922'de İzmir'de tamamladıkları büyük zaferi kazandılar. Bağımsız bir devletin doğuşunu kabul etmek anlamına gelen bu zafer, İsviçre'nin Lozan şehrinde, çok taraflı imza edilmiş siyasi sınırları ve ekonomik hakları belirleyen bir barış andlaşması ile tamamlanarak tüm dünyaya ilân edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Emperyalist Devletler, Mustafa Kemal, Millî Mücadele, Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Barış Andlaşması.

* Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı, Atatürk Araştırma Merkezi Başkan Vekili.

ABSTRACT

The Great Britain, France and Italy the representative of state imperialism, were institutionalize in the first part of XX. Century, started to see partitioned Anatolian Turks, to get the independence of it and to make constitute the satellite states thus to make form artificial political geography and they occupied İstanbul on March 16, 1920 officially.

Mustafa Kemal and his comrades were started big victory against the imperialism in Samsun on May 19, 1919 and on Sept. 9, 1922, they completed it in İzmir. This victory means to accept the birth of an independent state, in Lausanne city of Swiss, this victory was signed multilaterally, it has been declared through the world with the completing of peace treaty which determined the political lines and economic rights.

Key Words

Imperialistic States, Mustafa Kemal, National Struggle, Republic of Turkey, Lausanne Peace Treaty.

I

Antlaşma, iki veya daha çok devlet arasında barışın korunmasını sağlamak üzere karşılıklı güven temelinde çıkarların belirlendiği uzlaşmalar, sözleşmelerdir. Antlaşmalar sıcak çatışmaların, askerî ve siyasî gerginliklerin giderilmesi için yapılan türden olabilir. Antlaşmalar, siyasî ve askerî işbirliği türünden de olabilir. Antlaşmaların bir başka türü ise, inkâr edilmiş, yok sayılmış hakların kabullenilmesi, yeni bir anlayışla tarafların birbirine koyduğu sınırları yeniden belirlemesi gibi daha büyük ve geniş amaçları içinde taşıyabilir.

Ant kelimesi, karşılıklı olarak verilen söz, cayılmayacak uzlaşma, benimsenen anlaşma anlamlarını taşıyor. Antlaşma kavramı ile devletler arası ilişkilerin düzenlenmesini esas alan siyasî, askerî ve ekonomik yapılanmayı sağlayıcı bir tür özel hukuk oluşturan metinleri anlıyoruz. Zorbalığın önlenmesi güç gösterisi ve kullanımının durdurulması tarafların haklarının kabul edilmesi işlevini taşıyan bu türden metinlerin iki boyutu var:

Olmuş, tamamlanmış veya bitmesi istenen yahut muhtemel bir savaşın durdurulmasını hazırlayan metinler olmak değerini taşıması; ikincisi, zorbalığın askerî güç kullanımının ve çeşitli türdeki sömürgeciliğin durdurulması için öncelikle güçsüz ve çaresiz iken hakkını isteme konusunda bir mücadeleyi kazanmış olanların ısrarlı tutumları sonunda kazanımların kabullenilmesi. Zorbalık ve sömürgecilik anlayışıyla bir ülkenin, devletin veya devlet topluluğunun rahatsız edilmesi antlaşmalarla hazırlanacağı gibi, antlaşmalarla önlenabilir, antlaşmalarla durdurulabilir.

İnsanlığın utanılacak, yüzyıl sonra baktığında çirkin bulunacak saldırılarla birbirini kırması, devletlere, tabiata, mal ve hizmetlere en önemlisi de, cana zarar vermesini önleyici hukuk metinleri olan antlaşmaların, çoğaltılması, ve geçerliliği ölçüsünde dünya barışı korunabilir. "Bütün antlaşmalar bozulmak içindir, o gün bu antlaşmayı imzalayacak konumdaydık, şimdi reddedecek, yok sayacak durumdayız." diyen emperyalist tavırlı, zorba davranışlı devletlerin dünya barışını ihlal ettiği çok görülmüştür. Bunu önlemenin tek yolu Birleşmiş Milletlerin birkaç ülkenin ağırlığıyla biçimlenen kararlar almasının durdurularak, **insanlık federasyonu** işleviyle çalışması sağlanmalıdır.

II

Emperyalist tavrılı, siyasî ve askerî öfke dolu, zorba davranışlı Devletler 1800 yılından sonra, hem diplomatik zeminlerde, hem de savaş alanlarında Anadolu Türklüğünü yok etmeye çalıştılar.

Anadolu Türklüğü, Selçuklu'dan Osmanlıya oradan Türkiye Cumhuriyetine bağlanan Devletlerin başat (dominant) nüfusu ile yönetimi bakımından Türk olan bir tarihî topluluğun adıdır. Anadolu Türklüğü içinde Selçuklulardan, Osmanlılardan önce Tatar, Kun, Pomak, Kuman, Uz, Edige, Abar, Alpan, Çeçen, Kumuk, Gorlu (Goralı) Torbeş, Peçenek v.b. adlarla Doğu Avrupa'ya, Ukrayna'ya ve Balkanlara yerleşen Türk topluluklarının da bulunduğunu önemle ve özellikle vurgulayalım.

Bu toprakları vatanlaştıran Türkleri kovmak niyetiyle adı "Haçlı Seferleri" konularak emperyalist arzunun ilân edildiği siyasî ve askerî hareketler 800 yıl önceye dayanır. Bir insan topluluğunu ezmek, sindirmek, yok etmek için 880 sene uğraşıldığını bir düşünelim: Başka halklar olsa, örtülü veya açık fakat, ısrarlı bu yok etme hareketleriyle kaybolup giderdi. Anadolu Türklüğü konusunda düşmanca sert tavır 1800'lü yıllarda başladı: Sindirmek, baş eğdirmek, eğer bunlar mümkün olmazsa, yok etmek yönündeki düşünceler yüzünden Avrupalı Devletleri de, Çarlık Rusya'sını da, oluşturdukları siyasî ve askerî plânlarında değişiklikler yapmaya zorluyordu. Zaman zaman Türklere karşı ittifak andlaşmaları yaparak diplomatik ve askerî alanlardaki vur kaçların, yıllarca süren savaşların merkezi Anadolu coğrafyasıdır.

Birinci Dünya Savaşı denilmesine rağmen, bütün kanlı çarpışmaların Anadolu merkezli Osmanlı Devleti sınırları içinde olduğu da, düşünülmesi gereken sorunlardan biridir.

20. yüzyılın ilk çeyreğinde kurumlaşmış devlet emperyalizminin dört ayağından üçü, İngiltere, Fransa ve Rusya Anadolu Türklüğünü parçalamaya, bağımsızlığını elinden almaya ve uydu devletçiliklerle yapay bir siyasî coğrafya oluşturmaya kararlı görünüyorlardı. Emperyalizmin dördüncü ayağı Almanya İmparatorluğu ise, Osmanlı Devletinin yanında yer almıştı.

1911'den sonra emperyalizmin üç temsilcisi, strateji birliğiyle, İtalyan, Yunan, Bulgar, Romen ve Ermenileri de, Müslüman Arapları da, Türk siyasetçisinin ve askerlerinin karşısına koyma başarısı gösterdiler. Maşa kullanarak ellerinin yanmamasını sağlayanlar, bizim "kirletilmiş bilgi," "çarpıtılmış yorum" dediğimiz **propagandayı** da iyi kullandılar. Propaganda, en iyimser anlamıyla, **benimsetmek, ikna etmek**, kötü anlamıyla **aldatmak** değil midir?

Emperyalizmin üçüncü ayağı olan Rusya, Komünist Ekim ihtilâli dolayısıyla Sovyetleşme sorunları ile uğraşmak ve bizi dört- beş yıl rahat bırakmak üzere Aralık 1917'de ülkemizden askerlerini çekti. Rusya ve İngiltere tarafından aldatılmış Ermeniler ise, mahçup ve mahkum duruma düşürüldüler. Ermenileri yalnızca Ruslar değil, Emperyalizmin diğer iki ayağının da, hattâ Almanların da aldatıp kullandıkları açılan arşivlerle ortaya çıkmaya devam ediyor.

1914-1918 yılları arasında altı cephede savaşan Osmanlı Devleti, Çanakkale savunması ile Kafkas cephesindeki zafer dışında, askerî başarı kazanmamış sayılıyor. Çanakkale savunmasının ise, emperyalizmi nasıl şaşırtdığını, Türk Ordusunun silâh ve beslenme yetersizliğine rağmen üstün moral gücünü, Mehmet Akif Ersoy'un **Çanakkale** şiirinde bulabiliriz. Çanakkale, sadece 57.Alay'ın değil bir neslin yazdığı kahramanlık destanıdır.

4 Kasım 1918'de siyasî iradenin hükümet kanadını da askerî kısmını da temsil eden İttihad ve Terakki Fırkası liderleri İstanbul'dan ayrıldılar. Emperyalizmin askerleri ve gemileri İstanbul'a yerleştiler. Sindirdikleri sarayı ve mebuslar meclisini de, irade göstermeye mecali olmayan hükümetleri de gönüllerince yönetmeyi denediler.

Yaygın ve etkili bir askerî hareket sonunda öldürücü darbeyi vurma niyetiyle, İngiliz ve Fransız askerleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ettiler. 18 Mart'ta son Mebuslar Meclisini dağıttılar. Bu işgal Osmanlı Devletinin otopsisine başlangıçtır.¹

¹ Bu Kavramı Cumhuriyet tarihi araştırmalarına sokan Prof. Dr. M. Akif Tural'dır. bkz, M. Akif Tural, **Saltanatın Otopsi Veya Millî Hâkimet Yolunda Çekilen Çileler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, ilâveli 2.bs., Ankara 1999.

Müttefik emperyalist cephe, öldürücü darbe anlamına gelen ikisi anlaşma, biri askerî hareket olmak üzere üç ağır saldırıyla Osmanlı Devleti-ne boyun eğdirdiler:

1 **Mondros Mütarekesi** (Anlaşması);²

2 İtalyan, Fransız, İngiliz ve Yunanlıların ülkenin dört bir yanına ordularıyla çıkartma yaparak siyasî ve askerî sömürgeleşmenin başlatılması (bağımsızlığın yok edilmesi, bütünlüğün ve iradenin kırılması);

3 Bir ölü üzerindeki otopsi çalışması anlamına gelen **Sevr Anlaşması**³...

Bu iki anlaşmanın, emperyalist tavır ve zorba davranış belgesi olmak üzere insanlık tarihinin utanç belgeleri arasında yer aldığı inananlardamız.

Bu öldürücü ilk iki darbe ile otopsi niyetli **Sevr Anlaşması**na karşı tepkimizi, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Millî Mücadele ile İstiklâl Harbine dönüştürdük. Ulusal direniş ve Bağımsızlık savaşı, sonunda, bütün dünya, başsız ve devletsiz kalan Anadolu Türklüğünün millî önderiyle önce emperyalizmin askerini mahcup ve mahkûm ettiğinin, sonra da yeni bir devlet kurmasının tanığı oldu.

Anadolu'ya 1040 yılından itibaren dalgalar halinde göçüp gelmiş olanlar ile, Doğu Avrupa'yla Balkanlara ve Doğu Karadeniz'e 2000 yıl önce yerleşmiş olanların aynı kökten, Türk Ata'dan geldiğini, Hıristiyanlığı veya Museviliği seçenlerin büyük bir kısmının İslâmiyet'le tekrar bütünleştiğini gerçek bilginler bilirler.

Avrupa emperyalist devletlerinin "**Şark Meselesi - Doğu Sorunu**" olarak adlandırdığı öfkeli ve ısrarlı tutumunun arkasında, "Müslüman

2 Mondros Mütarekesi Osmanlı Devletini fiilen ortadan kaldıran bir anlaşma idi. Bu konuda bkz. Fahir Armaoğlu, "Tarihi Perspektif İçinde Misak-ı Milli'nin Değerlendirilmesi" (Makaleler Seçkisi) **Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası**, Atatürk Araştırma Merkezi Başk. y., Ankara 2000, s.63-72; Adnan Sofuoğlu, "Anadolu Üzerindeki Yunan Hedefleri ve Mütareke Döneminde Fener Rum Patrikanesi'nin Faaliyetleri" **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 10, Sayı, 28; Ank.,1994;s.211-156.

3 Avrupa Emperyalizminin Osmanlı Devletinin şahsında Türk sayılı halka, milliyetine, dinine ve tarihî işlevine öfkeden dolayı imzalatılmaya kalkılmış bu metnin ne olduğunu anlamının en sağlam yollarından birisi – belki de birincisi – Atatürk'ün **Büyük Nutuk'ta** bu iğrenç belgenin adı geçtikçe bir bilinç yıldırımı gibi gürleyen cümlelerinin okunmasıdır. Ayrıca bkz. **Türk Dış Politikası**, Yayına Hazırlayan Başkan Oran, C. I, İstanbul, 2001, s.113-138.

Türklüğü, önce Doğu Avrupa'dan, sonra da Anadolu'dan kovma, gitmezlerse yok etme düşüncesi"ne dayanan önemli bir plânları vardı...

Bu plâna ait andlaşmalara yansıyan zorba davranış, emperyalist tavır konusunda T. Bıyıklıoğlu - T. Ercan'ın eseri⁴ ile Fromkin'in⁵ eserine bakılabilir. Emperyalistler "benlik; kimlik; bağımsızlık" kavramlarından vazgeçmediği sürece, Türklere varlık alanı tanımamaya kararlı idiler.

Bu andlaşmalardan Osmanlı Devletine imzalatırılan **Mondros Silâh Bırakışması** ve **Sevr'de imzalanan metinlerin** yeterince öğrenilip yorumlanması, emperyalizmin asıl yüzünü doğru tanımaya yardımcı olacaktır.

Millî benliğimizi, millî kimliğimizi, millî bağımsızlığımızı ve millî varlığımızı inkâr eden bu sözüm ona baş eğdirici, sindirici andlaşmalara karşı Gazi Mustafa Kemal Paşanın başlattığı millî direniş, millî derleniş ve millî mücadele hareketiyle, ilk cevabı verdik.

Bu millî direniş ve mücadelenin karşısında emperyalistler, önce **Mudanya Mütarekesi** (Silah Bırakışması)'nı, sonra da **Lozan Andlaşması'nı** imzaladılar.

Bu belgeler, vatan tapusunun tescili, millî varlığın kabul ettirilmesi, millî bağımsızlığın tartışılmaz bir gerçeklik olduğunun içte ve dışta ilâmidir.

III

Tarihin ruhunu, ataların ruhunu, toprağın ruhunu kendi ruhlarında duyan, bu duyarlılığın yüklediği sorumluluğa sahip çıkan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa ve arkadaşları 9 Eylül 1922'de İzmir'de tamamlanan büyük zaferi kazanmışlardı. Bu zaferin emperyalist devletlere kabullendirilmesi anlamını taşıyacak bir metin halinde, 11 Ekim 1922'de imzalanan **Mudanya Andlaşması** ile işgalciler barışı yıkan askerî yanlışlarını kabul etmiş oluyorlardı.⁶

4 Tefvik Bıyıklıoğlu - Tefvik Ercan: **Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, ATESE y., Ank., 1992.

5 David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış, Modern Orta Doğu Nasıl Yaratıldı?**, (Çev., Mehmet Harmancı) İst., 1994.

6 Mudanya Mütarekesi konusunda Merhum İnönü'nün ve **Büyük Nutuk**'un temel kaynaklar olduğunu belirtelim. Bunun dışında Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde 10'a yakın araştırma yayımlanmıştır. Ayrıca bkz. Baskın Oran, a.g.e., 213-214.

Asıl mesele ise, **bağımsız bir devletin doğuşunu** kabul etmek anlamına gelecek olan, Türk halkının milli benliğine, kimliğine ve dinine karşı öfke ve kinlerini bastırma tartışmalarının yapılıp, **barış** andlaşmasının imzalanması idi.

Yeni Türk Devletinin şafağı 26 Ağustos 1922, aydınlık sabahı 11 Ekim 1922 (Mudanya) idi; Vatanın Türklere tapu tescil işlemlerinin başlaması ise, kuşluk vakti saydığımız 21 Kasım 1922 tarihini taşıyor.

Mudanya Mütarekesi metnindeki hükümler, barışın en kısa zamanda sağlanmasını benimsiyordu, çok taraflı imza edilmiş siyasi sınırları ve ekonomik hakları belirleyen bir Barış Andlaşması imzalanmalıydı. Lozan Konferansı bu amaçla toplandı. **İtilaf Devletleri** denilen, emperyalist tavırlı, siyasi öfkeli, askerî kinli ülkeler, Osmanlı Devleti (?) ni var sayarak, irâdesiz İstanbul hükûmetini de masaya oturtmak istediler. Sadrazam Tefik Paşanın telgrafı üzerine Atatürk'ümüzün verdiği cevap ve bu türden oyunları yorumlayışı⁷ TBMM'sindeki görüşmeler ve İsmet Paşanın konuşması çok dikkate değerdir.⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Ankara'daki yeni devlet dışında davet yapılması hâlinde barış konferansına katılmayacaklarını açıkça ifade etti. O tarihte yeni oluşan İngiltere hükûmetinin Dışişleri bakanı, Lord Curzon'un barışta ısrarlı tutumuyla, diğer devletlerin de, yorgun, bezgin ve mahçupluğu birleşince, Ankara hükûmeti, **tek temsilci** olarak kabullenildi.

Ankara hükûmeti İsviçre'nin Lozan (Lausanne) şehrindeki konferansa gidecek olan heyeti seçti.

Gazi Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa heyetin oluşumuna bizzat müdahil olmuştur.

İsmet Paşanın, 3 Ekim 1922'de başlayan çetin tartışmalar sonunda 12 Ekim 1922 günü imzalanma başarısını kazandığı Mudanya Mütarekesi hatırlansın. Yeni Devletin Başkumandanlık makamı adına Garp Cephesi Ku-

7 M. Kemal (Atatürk), **Büyük Nutuk**, (Bugünkü Dille Yayına Hz. Prof. Dr. Zeynep Korkmaz) Atatürk Araştırma Merkezi y., Ankara 2002, s.532 - 534, 536. Ayrıca bkz. **Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk'u Anlayarak Okumak, Bilgi Şöleni Bildirileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2003.

8 **70. Yılında Lozan, Barışın ve Tam Bağımsızlığın Adı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2003 adlı kitaptaki ilk metin.

mandanı İsmet Paşa tek yetkili temsilci olarak Mudanya'da bulunmuştu. İsmet Paşa, İngiltere, Fransa, İtalya gibi emperyalist üç devletin işgal orduları komutanlarıyla- tabî bu alanda mağlubiyeti tescilli Yunan Ordusu temsilcileriyle- çok sert tartışmalardan sonra isteklerimizi kabul ettirme başarısını göstermişti. İsmet Paşanın Lozan'da da, Baş Delege (Heyet Başkanı, Müzakereye ve imzaya yetkili kişi) olması, Mustafa Kemal Paşanın isteği üzerine hükûmet kararnamesi haline getirildi.

Dr. Rıza Nur ile Hasan (SAKA) Beyin, başkan yardımcılığı görevini üstlendiği hey'etteki diğer üyeler şunlar idi:

Müşavirler (Danışmanlar): Münir Ertegün, A. Muhtar Çilli, Veli Saltık, Zülfü Tigrel, Zekai Apaydın, Şefik Başman, Seniyettin Başak, Şevket Doğruker, Tevfik Bıyıklıoğlu, Tahir Taner, Nusret Metya, Hikmet Bayur, Zühtü İnhan, Fuat Ağralı, Mustafa Şeref Özkan, Şükrü Kaya, Hamit Hasancan, Cavit Bey, Hayım Naum, Baha Bey.

Basın Danışmanları: Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı

Genel Sekreter ve Danışman: Reşit Saffet Atabinen

Çevirciler: Hüseyin Pektaş

Sekreterler: Ali Türkgeldi, Mehmet Ali Balin, Cevat Açıkalın, Celâl Hazım Arar, Saffet Şav, Süleyman Saip Kıran, Rifat Bey, Dr. Nihat Reşat Belger, Atıf Esenbel, Sabri Artuç

Yukarıdaki delegasyon. I. Dönem Lozan Konferansı'na (20 Kasım 1922 - 4 Şubat 1923) katılmıştır. Bu gruptan A. Muhtar Çilli, Veli Saltık, Zülfü Tigrel, M.Celal Bayar, Seniyettin Başak, Şevket Doğruker, Zühtü İnhan, Şükrü Kaya, Hamit Hasancan, Cavit Bey, Hayım Naum, Baha Bey, Ruşen Eşref Ünaydın, Yahya Kemal Beyatlı, Raşit Saffet Atabinen, Mehmet Ali Balin, Cevat Açıkalın, Celâl Hazım Arar, Saffet Şav, Süleyman Saip Kıran, II. Dönem Lozan Konferansı'na (23Nisan 1923 - 17 Temmuz 1923) katılmamıştır.

Fransa, İsviçre ve Almanya'da görevli hariciyecilerden Ferit Tek, Cemal Hüsnü Taray, Cevat Üstün ve TBMM Almanya-Avusturya basın temsilcisi ve Servet-i Fünun dergisi sahibi Ahmet İhsan Tokgöz bir süre konferans çalışmalarına katılmışlardır.

Seçilen Hey'etin çalışma yöntemi konusundaki 2 Kasım günlü ve ve-dâ için 3 Kasım günlü konuşmalarının ardından İsmet Paşa, Türk Heyetiyle 4 Kasım'da Ankara'dan hareket etti; 13 Kasımda toplanması kararlaştırıldığı halde daha önce gelip kulis faaliyeti yürüten Devletlerin konferansın başlamasını geciktireceği anlaşılınca, İsmet Paşa, Müttefik devletlerinin temsilcilerine ulaşmak üzere bir nota hazırladı.

1911'den başlayıp 1914'te şiddetlenen Doğu Avrupa'yı, Anadolu'yu, Kafkasları, ve Irak, Suriye, Arap yarımadası ile Kuzey Afrika'yı içine alan savaşlardan istediği askerî sonuçları alamayan **Düvel-i muazzama** (çok büyük devletler) veya **Müttefikler** yahut **İtilaf Devletleri** adlı güç birliği, TBMM delegelerini öncelikle komisyonlara sokmamak, sonra konuşturmamak, en sonra da istedikleri metni imzalatmak yönünde diplomatik hile ve tuzaklarla ilgili çalışmalarından dolayı açılış oturumunun 20 Kasım 1922 günü yapılması mümkün oldu.

Ev sahibi İsviçre hey'eti başkanı Haab'ın, barış dileyen konuşmasından sonra, Barış Konferansının başkanı Lord Kürzon (Curzon) da, Avrupa ve Ön Asya'da barışın kurulması konusunda herkesin elinden geleni yapması gerektiğini ve dünya barışı için çalışacaklarını söyledi. İsmet Paşa, Türkiye'ye yapılan askerî, siyasî haksızlıklar ve halkın çektiği işgal acılarına yer verdiği ısrarlı ve kararlı tavrın ifadesi olan konuşmasını yaptı.

21 Kasım 1922 günü Uşi Şatosu (CHATEAUD'Uchy) adlı otelin büyük salonunda Türk heyeti karşısında İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan oy sahibi üyeler olarak, ABD, Japonya, Romanya, Sırp-Hırvat Sloven Krallığı da gözlemci olarak yer aldılar. Boğazların yönetimi, konumu ve bağımsızlığı konusundaki görüşmelere, İngilizlerin oyunuyla Sovyet Rusya, Bulgaristan ve Romanya delegeleri de oy sahipleri olarak katıldılar.

1876'dan 1922'ye kadar yapılan çetecilik veya sıcak savaşlar sonucunda (Türk Yunan Harbini cephede biz kazandığımız halde) sözüm ona andlaşma metinleri ile Güney-Batı Trakya ile Balkanlarda yönetim yetkisi Türkler, Bulgarlar ve Yunanlılar arasında sık sık el değiştirmişti. Buradaki Türk sınırının Türk nüfusuna dayanması konusu arkasında İtilaf Devletleri ve Sovyet Rusya bulunan Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya'nın

olumsuz tutumuna yol açıyordu. **Musul meselesi İngilizlerin** petrol sömürsünün, **Hatay meselesi Fransızların** Suriye'yi petrol sevkıyatı ve Hıristiyan halka mal ulaştırma ön pazarı; **Boğazlar ve azınlıklar'ın siyasal ve kültürel hakları** ise, emperyalist devletlerin vazgeçilmez sermayeleri(!?) saymaları yüzünden, tartışmalar uzuyordu.⁹

Kapitülasyonların devam ettirilmesi ve Düyûn-ı Umumiye borçlarının ödenmesi de Düvel-i Muazzama'nın vazgeçilmez istekleri idi.

Emperyal devletler, 28 Ocak 1923'te raporlarını hazırlayıp DÖRT gün içinde imzalanması şartıyla bir andlaşma metni sundular. İsmet Paşa bu tutuma karşı kararlı ve ısrarlı bir davranış gösterince, görüşmeler ve anlaşma kesildi, Türk Hey'eti yurda döndü.

TBMM bir ay içinde Türk tezine son şeklini verdi. İsmet Paşa kabullenilmesinde ısrar edecekleri bu metni, İngiltere, Fransa ve İtalya'ya ulaştırdı. Karşılıklı notalardan sonra Lozan'da tekrar toplanılması kararlaştırıldı.

Bu arada Türkiye Büyük Millet Meclisi 7 Haziran 1923 günü Osmanlı Hükûmetinin imzaladığı bütün andlaşmaları feshetti. Bu kanun Lozan'da da çok etkili oldu. Temmuz ortalarında İsmet Paşa ortak metni kabul ettirmişti; ancak Başbakan konumundaki Rauf (ORBAY) Bey ve hükûmet üyeleri Lozan'da bulunan İsmet Paşaya imza yetkisi vermek istemiyorlardı. İsmet Paşa durumu Atatürk'e şifreli bir telgrafla bildirdi, O da İsmet Paşanın yetkili olduğunu hükûmete söyleyerek hükûmetin konuyla ilgili bütün toplantılarına katılır.

Atatürküümüz 15-20 Ekim 1927 tarihleri arasında Ankara'da okuduğu **Büyük Nutuk** adlı tarihi eserinde, bu konuda Rauf Bey ile kendi arasında geçenlere şöyle yer veriyor.

“ İsmet Paşa, barış antlaşması imzalanmadan önce Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Beye konferansın son bulduğunu ve meselelerin ne şekilde çözüme bağlandığını bildirmiş. . . Rauf Bey, olumlu veya olumsuz hiçbir cevap vermemiş. . . İsmet Paşa, bekleyiş içinde geçirdiği bu günlerde çok

⁹ Zekeriya Türkmen, *Askeri Yönden Çözüm Arayışları Musul Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2003; Raif Karadağ, *Petrol Fırtınası*, Emre Yayınları, İstanbul 2003.

üzülmüş. Hükümetin hiçbir cevap vermeyişini, Ankara'da bir kararsızlığın hüküm sürmekte olduğuna bağlamış... Rauf Bey'e yazdıktan üç gün sonra 18 Temmuz 1923 tarihinde durumu bana da bildirdi. Telgrafında, Hükümeti kararsızlığa düşürebileceğini tahmin ettiği noktaları birer birer sayıp açıkladıktan sonra, düşüncelerine şu sözlerle son veriyordu:

Eğer hükümet kabul ettiğimiz noktalardan geri dönmemiz hususunda kesinlikle ısrar ediyorsa, bunu bizim yapmaktaki imkân yoktur. Benim düşüne düşüne bulduğum yol, İstanbul'daki İtilâf Devletleri komiserlerine, imza yetkisinin bizden alındığını bildirmektir. Gerçi, bu durum, bizim için yer yüzünde görülmemiş bir skandal olur. Fakat vatanın yüksek çıkarları, şahsî düşüncelerin üstünde olduğundan, Millî Hükümet istediği gibi hareket eder. Hükümetten teşekkür beklemiyoruz. Yaptıklarımızın muhasebesi milletin ve tarihin yargısına bırakılmıştır.

Efendiler, İsmet Paşanın yürüttüğü ve sonuçlandırdığı işin ne kadar önemli olduğunu açıklamaya gerek yoktur. Bu işin sonuçlandırıldığı, son günün, imza gününün geldiğini bildiren telgrafa sevinçle ve can atarak cevap verileceğini kabul etmek tabiidir. Ankara ile Lozan arasında, bir veya iki günde haberleşmek mümkündür. Üç gün geçtiği halde, hiçbir cevap verilmemiş olması, en basit bir anlayışla, Hükümet Başkanı'nun işi önemsemediğini ve aldırmaçlıkla karşıladığını gösterir. Yapılan işin hükümetçe noksan görülerek, kabul edilmemesi yoluna girdiği ve bundan dolayı da cevap verilmemekte olduğu zannına da düşülebilir. Bu durum karşısında, işi bitirmek için büyük ve tarihî sorumluluk yüklenerek imza kullanacak olan zatın ne kadar güç bir durumda kalacağı düşünüülürse, İsmet Paşanın üzüntü ve ızdırap çekmesini haklı görmek gerekir.

İsmet Paşanın telgrafına hemen şu cevabı verdim:

İsmet Paşa Hazretlerine 18 Temmuz 1923 tarihli telgrafınızı aldım. Hiç kimsede kararsızlık yoktur. Elde ettiğimiz başarıyı en sıcak ve içten duygularımızla tebrik etmek için antlaşmanın usulüne göre imza edildiğinin bildirilmesini bekliyoruz, kardeşim.

Gazi Mustafa Kemal
Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı
Başkomutan

İsmet Paşa, bu telgrafıma cevap verdi. İsmet Paşa'nın ızdırabının derecesini gösteren bu cevabı, aynı zamanda temiz kalpliliğini, içtenliğini ve özellikle alçak gönüllülüğünü de gösteren bir belge olduğu için, aynen bilginize sunuyorum.

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı bir düşün. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana bağlılığım bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim pek sevgili kardeşim, aziz şefim.

İsmet

Efendiler, İsmet Paşa 24 Temmuz 1923 günü antlaşmayı imzaladı. Kendisini tebrik etme zamanı gelmişti. Aynı gün şu telgraftı çektim:

Lozan'da Delegeler Hey'eti Başkanı

Dışişleri Bakanı İsmet Paşa Hazretlerine

Millet ve hükümetin zâtîlilerine vermiş olduğu yeni görevi başarıyla sona erdirdiniz. Memlekete birbiri ardıca yaptığınız yararlı hizmetlerle dolu ömrünüzü bu defa da tarihî bir başarıyla taçlandırdınız. Uzun çarpışmalardan sonra vatanımızın barış ve istiklâl kavuştuğu bu günde, parlak hizmetiniz dolayısıyla zâtîlinizi, pek sayın arkadaşlarımız Rıza Nur ve Hasan Beyleri ve çalışmalarınızda size yardım eden bütün Delegeler Hey'eti üyelerini şükran duygularıyla kutlarım.

Gazi Mustafa Kemal

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı

Başkomutan

Efendiler, Bakanlar Kurulu Başkanı Rauf Beyin İsmet Paşaya kutlama telgraftı çekmediğini anladım. Kendisine bunun gerekli olduğunu hatırlattım. Rauf Bey'e bu konuda bazı arkadaşlar da uyarıda bulunmuşlar.

Daha sonra öğrendim ki, Rauf Bey, İsmet Paşayı kutlamayı ve ona yaptığı bu önemli ve tarihi görevden dolayı teşekkürü gerekli görmüyor-muş. Yapılan uyarı üzerine Kâzım Paşaya bir mektup yazarak, ondan ken-

di adına, İsmet Paşaya bir kutlama telgrafı yazmasını rica etmiş. Bunun anlamı nedir?

Kâzım Paşa, bu mektubu Bahriye vekili İhsan Beyin evinde bulunduğu bir sırada almış. Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey de orada imiş...

Hep birlikte, Rauf Beyin ağzından uygun bir telgraf müsveddesi yaparak İsmet Paşayı kutlamışlar ve ona teşekkür etmişler. Bu müsveddeyi bir zarfa koyup Rauf Beye göndermişler. Fakat Rauf Bey müsveddeyi beğenmemiş. İsmet Paşaya başka bir telgraf yazmış veya yazdırmış. Rauf Bey Kâzım Paşayı gördüğü zaman demiş ki: "Sizin yaptığınız müsveddede sanki her işi yapan İsmet Paşa imiş gibi gösteriliyor. Biz burada bir şey yapmadık mı?"

(..)

Efendiler, Delegeler Heyet'etimiz görevini tamamladıktan sonra, Ankara'ya dönmek üzere yolda bulunuyordu. Herkes Delegeler Hey'etini yakından alkışlamak için can atıyordu. O günlerdeydi. Hükümet Başkanı Rauf Bey, Meclis İkinci Başkanı bulunan Ali FUAT Paşa ile birlikte, Çankayada bana geldiler.

Rauf Bey; 'ben, dedi İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem. Onun karşılanmasında bulunamam. Müsaade ederseniz, o geldiği zaman Ankara'da bulunmak için, seçim bölgesinde dolaşmak üzere Sivas'a doğru bir geziye çıkayım.'

Rauf Beye bu şekilde davranmasına bir sebep olmadığını, burada bulunarak İsmet Paşayı bir Hükümet Başkanı'na yaraşırçasına karşılamasının ve görevini başarı ile sona erdirdiği için onu sözle de takdir ve tebrik etmesinin uygun olacağını söyledim.

Rauf Bey, 'kendime hâkim değilim; yapamayacağım;' dedi "ve geziye çıkma hususunda ısrar etti. Hükümet Başkanlığı'ndan ayrılması şartıyla çıkmasını kabul ettim."

Büyük Nutuk'da Lozan Konferansına ilişkin çok bilgi vardır; Atatürkümüzün Lozan ile Sevr karşılaştırması da ayrıca dikkate değer bir konudur.

Atatürkümüz İsmet (İNÖNÜ) Paşanın Lozan'daki başarısı dolayısıyla daima önde görünmesinde ısrar etmiş, Paşayı kıskananlara karşı da İsmet Beyi ve Andlaşmayı savunmuştur. Lozan'da çözümlenemeyen meselelerden Hatay konusunu, Atatürkümüz bizzat temellerini attığı çalışmalarla

çözümlemesini hazırlamıştır.¹⁰ Irak Meselesi, daha doğrusu Türk nüfusun 2/5 olduğunu İngilizlerinde kabul ettiği petrol çıkarları dolayısıyla sömürüsünden vazgeçmediği konu ise tarihi bakımdan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin haklılığına rağmen çözülememiştir.¹¹

IV

İsmet Paşa, cephelerde savaşmış bir topçu subayıdır. Ankara'ya gelip Atatürkümüzün yanında Millî Mücadele'yi örgütlemeye katılması, Şevket Süreyya Aydemir'in söyleyişiyle "İkinci Adam" olması Bağımsızlık Savaşı temellerinin sağlam atılması anlamına gelir. O'nun asıl şöhreti Sakarya Zaferi'nin muzaffer komutanı olmasıyla başlayıp Mudanya ve asıl önemlisi de Lozan Andlaşmalarında bir siyaset adamı, bir diplomat yeterliliğiyle kazandığı üstün başarısıdır.

İsmet Bey, Yeni Türk Devletinin kuruluşunda Atatürkümüzün yanında yer alarak verdiği üstün hizmet yanında, ikinci Cumhurbaşkanımız ve bir çok hükümetin başbakanı olarak Türkiye'ye hizmet etmiştir, hem de çetin zamanlarda, çetin işlerde...

İsmet (Paşa) İNÖNÜ, bugün Ankara'da Çankaya'ya giden yol üzerinde Pembe Köşk adıyla bilinen müze ev'de kırk yıla yakın yaşadı. Eşi Mevhibe Hanım, çocukları Özden Hanımefendi ile Erdal ve Ömer Beyler ile dâima mutlu bir aile babası olan İNÖNÜ de, Mevhibe vâlide de bugün vatan toprağındadır. Kızları Özden Hanım ise, Pembe Köşk'ü ziyaret eden çocukları ve gençleri tarihle buluşturuyor, babasının, annesinin tarihleşen hayatları ile yaşayan ve yaşayacak olanlara sorumluluklarını hatırlatıyor.

İçinde bulunduğumuz yıl Lozan Konferansı'nın 80., İsmet Paşanın ölümünün 30. yıl dönümüdür. Bu yıl dönümünde başkanı olduğu İNÖNÜ Vakfı aracılığıyla, orta yaşlıların ve yaşlıların hafızalarını tazelemek, yeni

10 Bu konuda en güvenli çalışmalar Mehmet Tekin tarafından yapılmıştır. Ayrıca bkz. Prof Dr. Mehmet Akif Tural, "Savaş İstemeyen Bir Liderin Başarısı: Hatay", *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri* (25-28 Ekim 2000), Atatürk Kültür Merkezi Başk. Y., Ankara 2001, s.55-72 (Açılış Bildirisi)

11 Mim Kemal Öke., *Musul Meselesi Kronolojisi (1918 - 1926)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul - 1987; Dr. Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi - Askerî Yönden Çözüm Arayışları (1922 - 1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Başk. Y., Ankara 2003.

yetişenlere ise, bu vatana niçin sahip çıkılması gerektiğinin mantıklı sebeplerini göstermek üzere bir kitap hazırlanmasını sağlayan bilinç anıtı saydığım Özden İNÖNÜ - TOKER Hanımefendiye derin saygılarımı ve sevgilerimi belirtmek isterim.

Bu kitabın düzeni bütünüyle onlarındır. Özverili çalışmasıyla Lozan Barış Konferansının özel bir düzenle kitaplaşmasına ait emekler İlhan TURAN Beye aittir. Lozan Konferansı konusunda hâtrât kitaplarını bir kenara bırakırsak Ali Nâci Karacan, Ali Rıza Cihan, Cemil Bilsel ve Bilal Şimşir'in kitap düzenindeki çalışmaları ile İNÖNÜ VAKFI'nın **70. Yılında Lozan Barış Andlaşması** adlı Uluslar Arası Seminerin Bildiriler kitabı ile Lozan Konferansı'yla ilgilenen bilinçlere, yeni bir ışık tutmuş olacağız.

Resimler ve karikatürler ile kitabın metinleri bize düzgün çıktılı bir bilgisayar disketiyle emanet edildi. Sayfa düzenine taşınması ve basılması dışında bir katkımız olduğunu söyleyemem. İlhan Turan Bey Atatürk Araştırma Merkezi ve basım evinde çalışarak çok kısa bir zamanda kitaplaşmayı başardı. Mustafa Cöğce enerjik bilinci ile işi sonuçlandırıyor. Atatürk Yüksek Kurumu'nun bağlı kuruluşlarından olan Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı olarak biz eserle okuyucuyu buluşturma görevini üstlenmeye çalışıyoruz.

Emperyalizm, farklı görüntü ve farklı stratejileriyle Türkiye üzerinde oyun oynamaya hatta Lozan'ı inkar etmeye kalkıyor. Atatürk ve İnönü başta olmak üzere "Murahhas Hey'eti"nin bilinciyle yeniden karşılaşma ihtimallerini unutanlara deriz ki: İsviçre'nin bir şehrinde bir avuç Türkün, İsmet (PAŞA) İNÖNÜ'nün komutasında dünya diplomasisine karşı kazandığı sivil zafer, bilinç sahiplerinin övüncüdür.

Atatürkü müzünü, İnönü müzünü ve onların yanında hizmet vermiş insanları rahmetle, minnetle, saygıyla selamlıyorum.